

Research Paper

Causal Analysis of Factors Affecting the Downturn of Traditional Livestock Husbandry in Local Communities (Case Study: Nodoushan Yazd Winter Pastures)

Alibeman Mirjalili¹, *Ghodratollah Heydari², Naser Baghestani Meybodi³, Shafagh Rastegar⁴

1. Researcher, Soil Conservation and Watershed Management Research Department, Yazd Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization (AREEO), Yazd, Iran.
2. Associate Professor, Department of Range Management, Faculty of Natural Resources, University of Sari, Sari, Iran.
3. Associate Professor, Forest and Rangeland Department, Yazd Agricultural and Natural Resources Research and Training Center, Organization of Research, Education and Agricultural Extension, Yazd, Iran.
4. Assistant Professor, Department of Range Management, Faculty of Natural Resources, University of Sari, Sari, Iran.

Citation: Mirjalili, A., Heydari, Gh., Baghestani Meybodi, N., & Rastegar, Sh. (2021). [Causal Analysis of Factors Affecting the Downturn of Traditional Livestock Husbandry in Local Communities (Case Study: Nodoushan Yazd Winter Pastures) (Persian)]. *Journal of Rural Research*, 12(1), 140-155, <http://dx.doi.org/10.22059/jrur.2021.308771.1546>

doi: <http://dx.doi.org/10.22059/jrur.2021.308771.1546>

Received: 24 Aug. 2020

Accepted: 05 Jan. 2021

ABSTRACT

The economic and social values of animal husbandry and rangeland management in rural areas are important factors for the continuation and maintenance of traditional livestock husbandry. This study aimed to identify social, economic, managerial, and environmental factors affecting traditional livestock husbandry in *Nodoushan* rangeland in Yazd province. Results of the Friedman test and prioritizing each of the items in the social factor showed that the immigration of villagers to the city and the depletion of labor from the village was the first influential factor with an average of 7.87 and the tendency of young laborers to non-agricultural jobs was the second influential factor with an average of 6.39. Important economic factors were lower productivity of traditional livestock husbandry compared with other economic activities, especially in non-agricultural sectors as the first influential factor with an average of 9.48, and the high cost of shepherds' wages and rangeland rent was ranked as the second influential factor with an average of 9.35. Regarding the managerial factor, the lack of fodder due to overgrazing was considered as the first influential factor with an average of 9.02 and the neglect of villagers' insurance was the second influential factor with an average of 8.43. Regarding the environmental factor, drought and forage shortage were the first effective factors with an average of 5.19 and fodder deficiency due to climate change (frost, heat, pests and diseases) was the second effective factor with an average of 3.92.

Key words:

traditional livestock husbandry, Rangelands, Path analysis, Villagers, Shepherds, Participation

Copyright © 2021, Journal of Rural Research. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-noncommercial 4.0 International License which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages, provided the original work is properly cited.

Extended Abstract

1. Introduction

Rangelands cover about 55% of the countries soil. This vast area, which is the most vital sustainable bedrock of

the environment and ecological phenomena, is in fact the foundation of the economics of natural resources. Rangelands have a fundamental and decisive role in the countries livestock husbandry industry, especially traditional livestock nutrition. According to available statistics, 70% of traditional, nomadic and rural livestock in the country between 6-9 months in terms of nutrition rely on pastures.

* Corresponding Author:

Ghodratollah Heydari, PhD

Address: Department of Range Management, Faculty of Natural Resources, University of Sari, Sari, Iran.

Tel: +98 (911) 1123381

E-mail: Q_Heydari@yahoo.com

Therefore, optimal and reasonable exploitation of natural resources is not possible without scientific and comprehensive knowledge in this regard. In the current situation of traditional animal husbandry, which is completely dependent on the countries rangelands, with the destruction of rangelands in any way, its activities are reduced and it becomes stagnant, so the problems of traditional animal husbandry can be examined considering a variety of factors, including social, managerial, economic and environmental issues. Therefore, it can be concluded that the impact of social, economic, managerial and environmental factors on the stagnation of traditional livestock husbandry activities is inevitable and the results can highlight the strengths and weaknesses of management of rangelands in order to improve the current situation and take useful steps to improve the traditional livestock husbandry process in the country.

2. Methodology

The method of the present research is survey and the measurement tool is a questionnaire developed using the reviewed sources. In this study, to examine the causes of the stagnation of livestock husbandry activity, questionnaires in the form of a five-point Likert scale were prepared. For this purpose, economic, social, managerial and environmental indicators affecting the downturn were examined. The independent variable in this study included social, economic, managerial and ecological indicators and the dependent variable was traditional livestock husbandry downturn. The factor that had the greatest impact on the dependent variable at each stage was entered into the model as the next dependent variable and regression analysis continued until all indicators were entered into the model. Based on this, the final model of the impact of economic, social, managerial and ecological factors on livestock husbandry downturn was developed. Finally, the items of each factor were ranked by the Friedman test.

3. Results

The results of the Friedman test on the items of social factors affecting the traditional livestock husbandry downturn showed that the migration of villagers to the city and the outflow of labor from the village was the most effective factor and the tendency of young workers to non-agricultural jobs was the second effective factor, and the tendency of rural households to the urban lifestyle due to more services in the city was the least influential factor.

The results of the economic factor affecting the traditional livestock husbandry downturn showed that the item

of less productivity of traditional livestock husbandry compared to other economic activities, especially in non-agricultural sectors was the most effective factor and the item of shepherds' high wages and rangeland rent were the second influential factors, and the lack of genetic potential diversity and breeding of suitable livestock to increase profitability was the least influential factor.

The results of the managerial factor affecting the traditional livestock husbandry downturn showed that the item of forage shortage due to grazing overgrazing capacity was the most effective factor and the item of villagers' insurance was the second effective factor and the item of control of monitoring devices and the separation of livestock products was the least influential factor.

The results of the environmental factor affecting the traditional livestock husbandry downturn showed that the item of drought and forage shortage was the most effective factor and the item of forage shortage due to climate change (frost, heat, pests and diseases) was the second influential factor and the item of non-market services of rangeland was the least influential factor. Also, the results of path analysis and regression analysis showed that the economic factor was the first priority, managerial factor was the second priority, social factor was the third priority and environmental factor was the fourth priority affecting the traditional livestock husbandry recession in the present study.

4. Discussion

Social, economic, managerial and ecological factors were among the main factors affecting the stagnation of traditional animal husbandry in the study area. In this regard, several items affect this process. Lack of social status in this profession for rural youth and migration of young people from rural areas reduces population growth and thus reduces natural growth interest, and this leads to a decrease in demand for rural services.

5. Conclusion

Agriculture and livestock production, which are major producers of food and protein, are declining. On the other hand, in the current situation, due to drought conditions and lack of rainfall, followed by lack of pasture forage for grazing, all livestock must be fed manually and drinking water must be purchased, which includes the highest cost of livestock husbandry. Income from livestock production is much lower than the costs in this situation and the net profit of the farmer will be negative. In these drought conditions, because there is no opportunity to store the

plants and the number of livestock is high, they have to be grazed in the pastures. Thus, the plants are completely destroyed and there is no fodder for grazing, so the farmers are forced to sell the animals or send them to the slaughterhouse, and this will cause the livestock husbandry downturn.

Acknowledgments

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declared no conflicts of interest

تحلیل علی عوامل مؤثر بر رکود دامداری سنتی در جوامع محلی (مورد مطالعه: مراتع قشلاقی ندوشن یزد)

علی بمان میرجلیلی^۱، قدرت اله حیدری^۲، ناصر باغستانی میبیدی^۳، شفق رستگار^۴

- ۱- محقق پژوهشی، بخش تحقیقات حفاظت خاک و آبخیزداری، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان یزد، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، یزد، ایران.
 ۲- دانشیار، گروه مرتع‌داری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه ساری، ساری، ایران.
 ۳- دانشیار، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان یزد، یزد، ایران.
 ۴- استادیار، گروه مرتع‌داری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه ساری، ساری، ایران.

حکیده

تاریخ دریافت: ۰۴ شهریور ۱۳۹۹
تاریخ پذیرش: ۱۶ دی ۱۳۹۹

ارزش اقتصادی و اجتماعی مراتع از جنبه‌های مختلف و مدیریت مراتع در روستاها یکی از عوامل تداوم و بقای حرفه دامداری سنتی است. پژوهش حاضر با هدف شناسایی عوامل اقتصادی، اجتماعی، مدیریتی و زیست‌محیطی مؤثر بر فعالیت‌های دامداران در جوامع روستایی ندوشن شهرستان اشکذر استان یزد انجام شده است. این مطالعه به روش پیمایش و با ابزار پرسشنامه انجام گرفته است. جامعه آماری این پژوهش، دامداران روستاهای واقع در سامان‌های عرفی مراتع ندوشن بودند. نتایج نشان داد که گویه مهاجرت روستاییان به شهر و خروج نیروی کار از روستا به‌عنوان اولین عامل تأثیرگذار با میانگین (۷/۸۷) و گویه گرایش نیروی کار جوان به مشاغل غیرکشاورزی به‌عنوان دومین عامل تأثیرگذار با میانگین (۶/۳۹)، در عامل اقتصادی نیز گویه بهره‌وری کمتر دامداری سنتی در مقایسه با سایر فعالیت‌های اقتصادی به‌ویژه در بخش‌های غیر کشاورزی به‌عنوان اولین عامل تأثیرگذار با میانگین (۹/۴۸) و گویه بالا بودن دستمزد چوپان و اجاره بهای مرتع به‌عنوان دومین عامل تأثیرگذار با میانگین (۹/۳۵) بود. در عامل مدیریتی گویه کمبود علوفه ناشی از چرای بیش از ظرفیت چرا به‌عنوان اولین عامل تأثیرگذار با میانگین (۹/۰۲) و گویه بی‌توجهی به بیمه روستاییان به‌عنوان دومین عامل تأثیرگذار با میانگین (۸/۴۳) و در عامل زیست‌محیطی گویه خشکسالی و کمبود علوفه به‌عنوان اولین عامل تأثیرگذار با میانگین (۵/۱۹) و گویه کمبود علوفه ناشی از تغییرات اقلیمی (سرمازدگی، گرمازدگی، آفات و امراض) به‌عنوان دومین عامل تأثیرگذار با میانگین (۳/۹۲) بود.

کلیدواژه‌ها:

دامداری سنتی، مراتع، تحلیل مسیر، روستاییان، چوپان، مشارکت

مقدمه

از آن‌ها می‌تواند نشان‌دهنده سهم این منابع در اقتصاد تولیدی کشور باشد، علاوه بر آن بهره‌وری از علوفه تولیدی برای تغلیف دام در عرصه‌های مرتعی، برنامه‌ریزی در به‌کارگیری از دیگر ارزش‌های مرتع از جمله استفاده از فراورده‌های غیربومی مرتع، آکوتوریسم و ذخیره آب، حفظ دامداری سنتی را ضروری می‌سازد (Javazan et al., 2010). از آنجا که روستاییان و عشایر، بهره‌برداران عمده مراتع کشور هستند، بررسی منابع اقتصادی و درآمدی آن‌ها می‌تواند بیان‌کننده نقش آن‌ها در معیشت و زندگی باشد. عدم تولید در دامداری موجب می‌شود تا این صنعت در برخی از نقاط روستایی دارای سابقه دیرینه دامداری و دامپروری رو به رکود نهد.

در شرایط کنونی دامداری سنتی که وابستگی کامل به مراتع کشور دارند با تخریب مراتع به هر طریقی از فعالیت‌های آن کاسته شده و رو به رکود می‌نهد، بنابراین از دیدگاه عوامل

مراتع حدود ۵۳ درصد خاک کشور را در برمی‌گیرد (Mesdaghi, 2015). این عرصه وسیع که حیاتی‌ترین بستر پایدار محیط‌زیست و پدیده‌های اکولوژیکی محسوب می‌شود، در حقیقت زیر بنایی برای اقتصاد منابع طبیعی محسوب می‌گردد. مراتع نقشی اساسی و تعیین‌کننده در صنعت دامداری کشور و به‌خصوص تغذیه دام سنتی دارد. بر اساس آمار موجود ۷۰ درصد دام‌های سنتی و عشایری کشور بین ۶-۹ ماه از نظر تغذیه به مراتع متکی هستند. بنابراین بهره‌برداری بهینه و معقول از منابع طبیعی بدون شناخت علمی و همه‌جانبه آن امکان‌پذیر نیست (Rastgar & Mojaverian, 2015). مراتع عرصه‌های تولیدی هستند که علاوه بر تولید گیاهان دارویی و صنعتی به سبب تولید گیاهان علوفه‌ای همواره جایگاه ویژه‌ای در دامداری سنتی داشته‌اند و توجه به درآمدهای حاصل

* نویسنده مسئول:

دکتر قدرت اله حیدری

نشانی: ساری، دانشگاه ساری، دانشکده منابع طبیعی، گروه مرتع‌داری.

تلفن: ۱۱۲۳۳۸۱ (۹۱۱) ۹۸+

پست الکترونیکی: Q_Heydari@yahoo.com

طی مطالعه‌ای در مراتع آفریقا توسط چارلز^۱ (۲۰۱۰) مشخص شد که یکی از عوامل رکود دامداری، عدم مشارکت دامداران در کارهای اصلاحی مراتع با استفاده از دانش بومی بود. طی تحقیقی در جنگل‌های بیابانی سرخ ده استان سمنان مشخص شد که یکی از عوامل اقتصادی که به‌طور زیربنایی باعث کاهش ادامه فعالیت دامداری در منطقه مورد مطالعه شده فقر و بیکاری و از بعد فرهنگی عدم برگزاری کلاس‌های آموزشی و ترویجی در روستا برای بهره‌برداران بود (Monazami et al., 2014). طی مطالعه‌ای مشخص شد که از عوامل کاهش حرفه دامداری سنتی، فقر اقتصادی و اجتماعی خانوارهای روستایی و پایین بودن سطح تحصیلات، بازدهی پایین مرتع و عدم دسترسی به فرصت‌های شغلی است (Sharifinia & Mahdavi, 2011).

طی مطالعه‌ای در مراتع بیلاقی شهرستان نوشهر مشخص شد که برای تداوم حرفه مرتعداری تحصیلات تا حدی مهم بوده و محرومیت آموزشی به‌عنوان پایه ضعف فرهنگی در بطن جوامع سنتی است و سواد یکی از معیارهایی است که برای پیشرفت اجتماعی - اقتصادی جوامع مورد توجه متخصصان اجتماعی است، بنابراین آموزش و ترویج از نیازهای ضروری برای جامعه بهره‌برداران در نظام دامداری متکی به مرتع بوده و تخریب مرتع در درازمدت کمتر خواهد شد (Heydari et al., 2016). تحقیقی در دانشگاه بن گوریون نگو در مورد تولید شیر در گوسفند و بز در دامداری‌های سنتی انجام شده بود، نتیجه تحقیق نشان داد که شیر و فرآورده‌های آن در دامداری‌های سنتی بعد از تولید گوشت سهم بزرگی را بر میزان درآمد دامدار داشته و نقش این فرآورده در رونق اقتصادی جوامعی که دارای نظام سنتی دامداری هستند با اهمیت است (Degen, 2007). طی مطالعه‌ای توسط اوبرای^۲ (۲۰۱۶) در مورد جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهر و علل آن بیان داشت که حضور فعال مردم در فعالیت‌های دامداری متکی به مراتع و تعاملات بیشتر دامداران با سازمان‌های مربوطه و تلاش دولت جهت تزریق سرمایه به خانوارهای روستایی سبب ایجاد رونق دامداری و عدم مشارکت سبب رکود دامداری در روستاها می‌شود. در بررسی توسط محققان در مورد نقش مشارکت مرتعداران در بهبود وضعیت اقتصادی دامداران مشخص شد که مشارکت مرتعداران مستلزم ایجاد اعتماد بین گروه‌های ذینفع و پژوهشگران است که این مشارکت زمینه‌ساز بهبود وضعیت اقتصادی مرتعداران است (Wilmer et al., 2017). هدف از این مطالعه بررسی و تحلیل عوامل اقتصادی، مدیریتی، اجتماعی و زیست‌محیطی مؤثر بر رکود دامداری سنتی است.

مروری بر ادبیات موضوع

دامداری سنتی طبق تعریف تعداد دامی که از حد نصاب واحد

مختلفی می‌توان مشکلات دامداری سنتی را بررسی کرد که این ابعاد شامل مسائل اجتماعی، مدیریتی، اقتصادی و زیست‌محیطی است. پس می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که تأثیر عوامل اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی و زیست‌محیطی بر رکود فعالیت‌های دامداری سنتی امری اجتناب‌ناپذیر بوده و نتایج به‌دست آمده می‌تواند نقاط قوت و ضعف مدیریت در مراتع را برای بهبود وضع موجود برجسته ساخته و معرفی کند تا بتوان گامی مفید و ارزشمند را برای بهبود روند دامداری سنتی کشور برداشت، لذا سؤال اصلی تحقیق به شرح ذیل است. میزان تأثیر عوامل اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی و زیست‌محیطی بر رکود دامداری سنتی به چه میزان است؟

اکثر کارشناسان بر این عقیده هستند که دامداری سنتی در ایران دارای توجیه اقتصادی نیست (Baghestani Meybodi, 2015; Hasanvand et al., 2010; Hashemi, 2010; Salem, 2008; Bakhshi Jahromi, 2007; Badrifar & Haghzad, 2007; Dehghani Tafti, 2001). یکی از عواملی که باعث شده دامداری‌های سنتی رو به رکود نهد کاهش عملکرد مراتع در اثر خشکسالی‌های مکرر و چرای بیش از ظرفیت چرا ناشی از کمبود علوفه جهت چرای دام‌ها بوده است. کاهش عملکرد مراتع منجر به کاهش تولیدات دامی خواهد شد. در مقابل پتانسیل‌های مناسب که دامداری‌های سنتی ایجاد می‌کنند تأمین گوشت و شیر و فرآورده‌های لبنی، اشتغالزایی و عدم مهاجرت روستاییان از داخل روستاها به شهرها و همچنین ایجاد تعادل در اکوسیستم‌های مرتعی و هدر نرفتن علوفه مراتع با رعایت اصول فنی است. بنابراین باید برای خنثی کردن کاهش عملکرد مراتع برنامه‌ای مدون ارائه نمود.

در منطقه مورد مطالعه با توجه به اینکه شغل اصلی روستاییان ساکن دامداری است، به ناچار عده‌ای برای گذراندن زندگی خودشان مجبور به ادامه این حرفه بوده که در شرایط کنونی به دلایل مختلفی دچار رکود شده بودند و کم‌کم این شغل را از دست داده‌اند. در منطقه مذکور شواهد عینی و آماری دال بر رکود و کاهش جمعیت دام و دامداری به روش سنتی است. بر طبق آمار موجود در ۱۲۰ سامان عرفی که دام آن عمدتاً از نوع بز ندوشنی است، در سال ۱۳۸۰، ۴۸۴۵۲ رأس دام گزارش شده بود. با گذشت ۵ سال بعد در سال ۱۳۸۵ میزان دام به ۴۲۱۱۸ رأس کاهش و در سال ۱۳۸۶ و ۱۳۸۷ به علت ترسالی نسبتاً خوب مراتع مورد مطالعه و دلایل متعدد به ترتیب میزان دام به ۴۴۱۱۴ و ۴۷۴۳۱ رأس افزایش داشته و از سال ۱۳۸۷ تا سال ۱۳۹۶ تعداد دام به شدت روند کاهشی داشته به طوری که تعداد دام در سال ۱۳۹۶ به میزان ۱۷۳۴۶ رأس بود. (Ministry of Agriculture Jihad Statistics, 2017).

در کشور مطالعات اندکی در زمینه رکود دامداری سنتی صورت گرفته که از جمله می‌توان به پژوهش‌های محققانی اشاره نمود که همگی در تحقیقات خود در بازه زمانی مورد مطالعه بیان داشتند که دامداری سنتی توجیه اقتصادی نداشته است (Musavi, 2003; Bakhshi Jahromi, 2007; Bayat et al., 2012).

1. Charles

2. Obrai

پایه اصلی اقتصاد کشور از دیرباز بر دامپروری و دامداری استوار بوده و در حال حاضر نیز سهم قابل‌ملاحظه‌ای در تهیه تولیدات دامی ایفا می‌کند و توسعه اقتصادی دامداران در گرو مراتع و دام است و با توجه به اینکه تاکنون ارزیابی جامعی از عوامل مؤثر بر رکود فعالیت‌های دامداری سنتی در مراتع استپی استان یزد از بعد کمی و کیفی صورت نگرفته است، لذا در این تحقیق این عوامل مختلف از جمله عوامل اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی و اکولوژیکی موردبررسی قرار گرفت.

موقعیت منطقه مورد مطالعه

مراتع ندوشن به‌عنوان قطب دامداری استان یزد جهت مطالعه انتخاب و در محدوده جغرافیایی $31^{\circ} 46'$ تا $32^{\circ} 15'$ عرض شمالی و $52^{\circ} 24'$ تا $53^{\circ} 47'$ طول شرقی با مساحتی معادل 114836 هکتار در حوزه یزد- اردکان واقع شده است. متوسط بارندگی سالانه 95 میلی‌متر و میانگین حداقل درجه حرارت سالانه $6/4^{\circ}C$ و میانگین حداکثر $42/4^{\circ}C$ است. مراتع این حوزه در ردیف مراتع استپی با پوشش غالب گیاهان بوته‌ای و میزان پوشش تا 30 درصد متغیر است. عمده دام چرا کننده این عرصه بز بومی ندوشن است و مراتع ندوشن به‌عنوان یکی از قطب‌های مرتع‌داری با این نژاد دام در سطح استان محسوب می‌گردد. در حال حاضر 17000 رأس دام در قالب 120 گله شخصی و مشترک در ندوشن وجود دارند که از این تعداد 90 درصد بز ندوشنی بومی و باقی گوسفند بلوچی است، میانگین تعداد رأس دام در اختیار یک دامدار 230 رأس است (Baghestani Meybodi, 2015). تصاویر شماره ۱ و ۲، موقعیت منطقه و سامان‌های عرفی مراتع ندوشن را نشان می‌دهد.

روش‌شناسی تحقیق

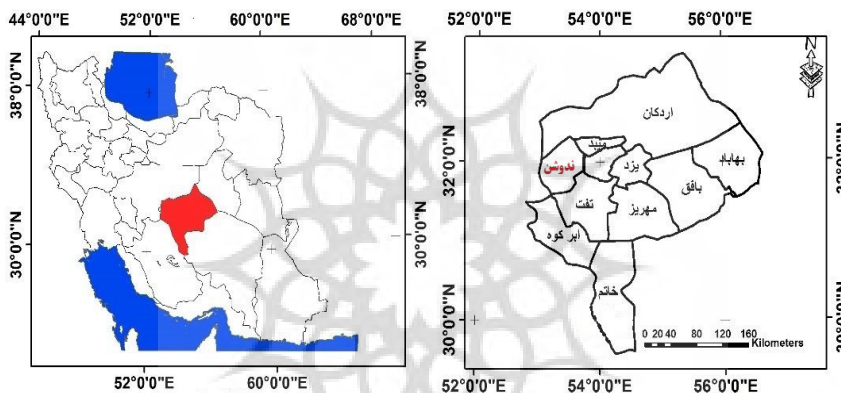
در این تحقیق (سال ۱۳۹۴) روش انجام پژوهش به‌صورت پیمایشی بوده و ابزار سنجش و اندازه‌گیری آن پرسشنامه بود. با توجه به مطالعات قبلی و شناخت کامل دامداران و گله‌ها و بررسی علل رکود فعالیت دامداری، پرسشنامه‌هایی در قالب طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای تهیه شده بود. برای این منظور با استفاده از شبکه‌های اطلاع‌رسانی (اینترنت) و استفاده از کتب و مجلات معتبر داخلی و خارجی و تهیه عکس و فیلم از منطقه مطالعاتی، شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، مدیریتی و زیست‌محیطی مؤثر بر رکود موردبررسی قرار گرفته است. متغیر مستقل در این تحقیق شامل شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی و اکولوژیکی و متغیر وابسته رکود دامداری سنتی بود. عاملی که بیشترین تأثیر را در هر مرحله بر متغیر وابسته دارد، به‌عنوان متغیر وابسته بعدی وارد مدل شده است و تحلیل رگرسیونی ادامه می‌یابد تا اینکه تمامی شاخص‌ها وارد مدل شوند. بر این اساس مدل نهایی تأثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی، مدیریتی و اکولوژیکی بر رکود دامداری ترسیم شد.

دامداری ۱۰ (رأس) کمتر بوده و خانواده‌ها جهت تأمین مایحتاج لبنی و گوشتی خود از آن‌ها نگهداری می‌کنند که این دام‌ها بیشتر از اراضی زراعی، جنگل یا مرتع حریم روستا و یا به‌صورت دستی تعلیف می‌شوند (Zahraeifar, 2007; Mesdaghi, 2015; Kardavani, 2015). دامداری سنتی در ایران با اشکال گوناگونی چون دامداری دهقانی، چکنه‌ای، چوپانی، خودگردانی، پرواربندی، چوب‌داری، شترداری شناخته می‌شود. نظام دامداری متکی به مراتع عمدتاً بر اساس سیستم‌های سنتی مدیریت شده؛ زیرا در ایران بخش مهمی از مراتع در چهارچوب نظام سنتی بهره‌برداری می‌گردد (Azkia & Imani, 1995). سطح وسیعی از خشکی‌ها را مراتع به خود اختصاص داده‌اند و دامداری در اکثر کشورها وابسته به مراتع است، از این رو حفظ مراتع حائز اهمیت بوده و با توجه به ارتباط میان انسان و دام و مرتع، استفاده بهینه و ارائه یک الگوی مناسب اقتصادی می‌تواند باعث عدم تخریب و فرسایش در مراتع گردد (Arzani, 2008). از مهم‌ترین چالش‌های پیش رو دامداری سنتی وجود خشکسالی‌های اخیر و کمبود علوفه ناشی از آن، عدم منزلت اجتماعی چوپانی و دامداری در شرایط کنونی، سنتی بودن تولید و فرآوری شیر، کمبود نهاده‌های دامی و توزیع ناعادلانه آن و نبود کشتارگاه صنعتی و فقدان دام مولد است. رکود فعالیت‌های دامداری علاوه بر نبود سود نسبی حاصل از تولیدات دامی و دام برای دامدار متأثر از عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، اکولوژیکی، مدیریتی است، بیش از یک دهه گذشته (۱۳۸۲-۱۳۹۴) در ایران حرفه دامداری سنتی با مشکلات عدیده‌ای مواجه شده است، ضمن آنکه سیاست‌های دولتمردان نیز در این میان تأثیرگذار بوده است (Baghestani Meybodi, 2015). رکود اقتصادی دامداری در روستاها منجر به خروج سرمایه از چرخه اقتصاد روستا و کاهش بسیار شدید سهم اقتصاد دامداری از چرخه درآمدی بهره‌برداران کشاورز شده است (Bayat et al., 2012). بررسی سیر تحول جوامع نشان می‌دهد که در کشورهای توسعه‌یافته دگرگونی ساختارهای اندیشه‌ای همگام با تحولات عمیق در نظام سیاسی و اجتماعی و فرهنگی به رشد و توسعه متوازن و هماهنگ در همه بخش‌های اقتصادی می‌انجامد (Sharifi & Nooripoor, 2017). در این فرایند رشد و توسعه صنایع و زندگی شهرنشینی در کنار مکانیزاسیون و مدرنیزاسیون مناسب در بخش کشاورزی و توسعه حومه‌های روستایی رخ داد که نتیجه آن خروج مازاد نیروی کار انسانی از روستاها به بخش‌های صنایع و خدمات شهری بود که زندگی شبانی به تدریج کاهش یافت (Mbaiwa, 2010). در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران مشکلات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و عدم دگرگونی مطلوب ساختارهای مختلف وابسته به آن‌ها از مهم‌ترین موانع موجود در مسیر پیشرفت و سوددهی متوازن و یکپارچه و هماهنگ هستند، به‌گونه‌ای که آثار آن‌ها را می‌توان در همه ابعاد توسعه مشاهده کرد، بنابراین این عوامل نیز در تمام صنایع کشور ما و به خصوص صنایع کشاورزی و دامداری دخیل است (Ghasemi Azadkhani, 2005).

به متخصصین، اساتید مجرب، استادان رشته‌های منابع طبیعی، آبخیزداری آشنا با مفاهیم رکود دامداری سنتی مورد تأیید قرار گرفت و در ضمن برای پایایی پرسشنامه از آلفای کرونباخ استفاده شد. کلیه عملیات آماری با استفاده از نرم‌افزار Spss نسخه ۲۱ و روش رگرسیون چندمتغیره و تحلیل مسیر انجام شده و برای رتبه‌بندی گویه‌های عوامل اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی و اکولوژیکی (زیست‌محیطی) از آزمون ناپارامتریک فریدمن استفاده شده است. همچنین نتایج جدول شماره ۱، نشان داد که ضریب آلفا کرونباخ عامل اجتماعی ۰/۷۲۵ و عامل اقتصادی ۰/۷۰۳ و عامل مدیریتی ۰/۷۱۲ و عامل زیست‌محیطی ۰/۷۰۵ بوده که با توجه به اینکه مقدار قابل قبول این ضریب برای پایایی پرسشنامه‌ها بالای ۰/۷ است، بنابراین این مقدار قابل قبول است.

جامعه آماری شامل تمام افراد گله‌دار متعلق به سامان عرفی مورد مطالعه از منطقه ندوشن که صاحبان گله‌های سبک بودند، تشکیل داده که شامل ۱۲۰ فرد گله‌دار بود (Ministry of Agriculture Jihad Statistics, 2017). به صورت پیمایشی و تصادفی تعداد ۹۰ فرد گله‌دار با محاسبه از طریق فرمول کوکران با اندازه گله متعارف در منطقه انتخاب شده بود.

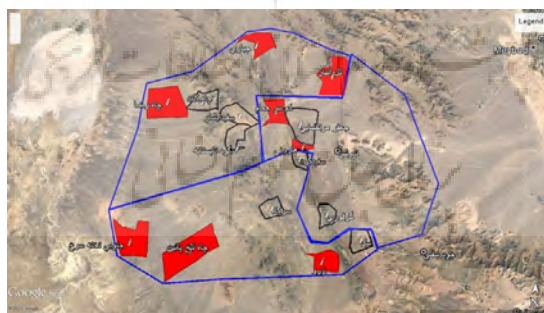
در پرسشنامه برای هر یک از عوامل اقتصادی، اجتماعی، مدیریتی و زیست‌محیطی گویه‌های مختلف متناسب با عوامل مربوطه طراحی و توسط دامداران پاسخ داده شده است. برای حصول اطمینان و تطبیق پرسشنامه طراحی شده با شرایط بومی و اقتصادی - اجتماعی منطقه مورد مطالعه پرسشنامه طوری طراحی شده بود تا بتواند متغیرهای مورد نیاز تحقیق را مدنظر قرار دهد. در این تحقیق از اعتبار محتوا با مراجعه مکرر

تصویر ۱. موقعیت استان و منطقه ندوشن در کشور.

مأخذ: Statistics Center of Yazd Agricultural Jihad Organization, 2015

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

تصویر ۲. موقعیت سامان‌های عرفی ندوشن در استان یزد. مأخذ: <https://earth.google.com>, 2015

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

جدول ۱. پایایی عوامل اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی مؤثر بر رکود دامداری سنتی در منطقه مورد مطالعه.

عامل	تعداد گویه	ضریب آلفا کرونباخ
اجتماعی	۱۱	۰/۷۲۵
اقتصادی	۱۵	۰/۷۰۳
مدیریتی	۱۳	۰/۷۱۲
زیست‌محیطی	۶	۰/۷۰۵

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

یافته‌ها

ویژگی‌های جمعیت شناختی دامداران

نتایج جدول شماره ۲ نشان داد که سنین افراد مورد مطالعه حداقل برابر ۲۱ و حداکثر برابر با ۷۰ سال بوده است. میانگین سن پاسخگویان ۴۱/۴۲ سال بوده است. ۹۷/۷ درصد پاسخگویان

مرد بودند. میزان تحصیلات در بین پاسخگویان حداقل بی‌سواد و حداکثر تحصیلات دانشگاهی بوده است. شغل اصلی پاسخگویان ۷۹ درصد دامداری و حدود ۱۲ درصد دامداری-زراعت است. میانگین تعداد افراد تحت تکفل ۴/۸۱ نفر بوده است. بیشترین سابقه دامداری بین ۲۱-۳۰ سال و کمترین آن‌ها بین ۳۱-۴۰ و میانگین ۲۹ سال بوده است.

جدول ۲. توزیع فراوانی بر حسب ویژگی‌های جمعیت شناختی دامداران ندوشن.

متغیر	سطوح متغیر	فراوانی	درصد فراوانی
سن	۲۰-۳۰	۵	۵/۶
	۳۱-۴۰	۱۶	۱۷/۸
	۴۱-۵۰	۳۴	۳۷/۸
	۵۱-۶۰	۲۰	۲۲/۲
	۶۱-۷۰	۱۵	۱۶/۷
جنسیت	مرد	۸۸	۹۷/۷
	زن	۲	۲/۳
تحصیلات	بی‌سواد	۲۲	۲۴/۴
	ابتدایی	۳۷	۴۱/۱
	راهنمایی	۱۹	۲۱/۱
	دبیرستان	۷	۷/۸
	دانشگاه	۵	۵/۶
افراد تحت تکفل	۱-۲	۱۵	۱۶/۷
	۳-۴	۴۱	۴۵/۶
	۵-۶	۱۶	۱۷/۸
	۶-۷	۱۴	۱۵/۶
	>۷	۴	۴/۴
شغل اصلی	دامداری	۷۱	۷۸/۹
	دامداری و کشاورزی (زراعت و باغبانی)	۱	۱/۱
	دامداری و زراعت	۱۱	۱۲/۲
	دامداری و باغبانی	۶	۶/۷
سابقه دامداری	دامداری و سایر	۱	۱/۱
	۱-۵	۶	۶/۷
	۶-۱۰	۵	۵/۶
	۱۱-۱۵	۱۰	۱۱/۱
	۱۶-۲۰	۲۹	۳۲/۲
	۲۱-۳۰	۳۷	۴۱/۱
۳۱-۴۰	۳	۳/۳	

متغیرهای اجتماعی مؤثر بر رکود دامداری سنتی

بهره‌وری کمتر دامداری سنتی در مقایسه با سایر فعالیت‌های اقتصادی به‌ویژه در بخش‌های غیرکشاورزی به‌عنوان مؤثرترین عامل و گویه بالا بودن دستمزد چوپان و اجاره بها مرتع به‌عنوان دومین عامل تأثیرگذار و به همین ترتیب گویه عدم تنوع پتانسیل ژنتیکی و اصلاح نژاد مناسب دام جهت افزایش سوددهی به‌عنوان آخرین عامل تأثیرگذار بود.

متغیرهای مدیریتی مؤثر بر رکود دامداری سنتی

نتایج آزمون ناپارامتریک فریدمن در جدول شماره ۵ در مورد رتبه‌بندی گویه‌های عامل مدیریتی (۱۳ گویه) نشان داد که گویه کمبود علوفه ناشی از چرای بیش از ظرفیت چرا به‌عنوان مؤثرترین عامل و گویه کم توجهی به بیمه روستاییان و دام آن‌ها به‌عنوان دومین عامل تأثیرگذار و گویه عدم مدیریت مشارکتی بهره‌برداران در مدیریت مراتع به‌عنوان آخرین عامل تأثیرگذار بود.

نتایج آزمون ناپارامتریک فریدمن در جدول شماره ۳ در مورد رتبه‌بندی گویه‌های عامل اجتماعی (۱۱ گویه) نشان داد که گویه مهاجرت روستاییان به شهر و خروج نیروی کار از روستا به‌عنوان مؤثرترین عامل و گویه گرایش نیروی کار جوان به مشاغل غیرکشاورزی به‌عنوان دومین عامل مؤثر، همچنین گویه گرایش خانوارهای روستایی به سبک و شیوه و فرهنگ زندگی شهرنشینی به علت خدمات بیشتر در شهر به‌عنوان آخرین عامل تأثیرگذار بود.

متغیرهای اقتصادی مؤثر بر رکود دامداری سنتی

نتایج آزمون ناپارامتریک فریدمن در جدول شماره ۴ در مورد رتبه‌بندی گویه‌های عامل اقتصادی (۱۵ گویه) نشان داد که گویه

جدول ۳. فراوانی نسبی و میانگین رتبه‌ای و اولویت گویه‌ها در شاخص اجتماعی.

اولویت	میانگین رتبه‌ای	فراوانی نسبی				گویه‌های اجتماعی	
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم		
۱	۷/۸۷	۵۷	۱۷	۹	۱	۶	مهاجرت روستاییان به شهر و خروج نیروی کار از روستا
۲	۶/۳۹	۳۵	۱۸	۲۶	۵	۶	گرایش نیروی کار جوان به مشاغل غیرکشاورزی
۳	۶/۳۱	۳۵	۱۶	۲۸	۶	۵	منزلت اجتماعی دامداری و چوپانی در جامعه کنونی
۴	۶/۲۱	۳۰	۲۲	۲۵	۱۰	۳	میزان وابستگی دام به مرتع
۵	۶/۱۱	۳۱	۲۳	۱۹	۸	۹	عدم کفایت دانش بومی روستاییان در زمینه شیوه‌های نوین دامداری و کشاورزی
۶	۶/۰۶	۳۴	۱۲	۳۴	۴	۶	ضعف خلاقیت و نوآوری در زمینه‌های اقتصادی به دلیل خروج نیروی کار جوان و تحصیلکرده و خلاق از روستا
۷	۵/۶۳	۲۳	۱۹	۳۸	۳	۷	کاهش مشارکت زنان در فعالیت‌های اقتصاد کشاورزی به شیوه سنتی و خود معیشتی
۸	۵/۶۲	۲۰	۲۸	۲۹	۵	۸	آشنایی با اهداف طرح مرتع‌داری
۹	۵/۵۹	۱۸	۳۱	۲۵	۱۰	۶	آسیب‌پذیری شدید از بیماری‌های دامی به دلیل آگاهی اندک از دستاوردهای علمی
۱۰	۵/۳۸	۲۶	۱۶	۲۵	۳	۲۰	رشد فردگرایی و کاهش همکاری‌های گروهی روستاییان به‌ویژه در زمینه دامداری
۱۱	۴/۸۲	۲۰	۱۳	۲۵	۳	۲۹	گرایش خانوارهای روستایی به سبک و شیوه و فرهنگ زندگی شهرنشینی به علت خدمات بیشتر در شهر

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

جدول ۴. فراوانی نسبی و میانگین رتبه‌ای و اولویت گویه‌ها در شاخص اقتصادی.

اولویت	میانگین رتبه‌ای	فراوانی نسبی				گویه‌های اقتصادی	
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم		
۱	۹/۴۸	۱۷	۳۴	۲۸	۹	۲	بهره‌وری کمتر دامداری سنتی در مقایسه با سایر فعالیت‌های اقتصادی به‌ویژه در بخش‌های غیرکشاورزی
۲	۹/۳۵	۱۹	۲۹	۲۹	۱۲	۱	بالا بودن دستمزد چوپان و اجاره بها مرتع
۳	۹/۲۷	۸	۴۵	۲۳	۱۳	۱	سود سرمایه به‌صورت سپرده‌گذاری بانکی نسبت به همان سرمایه‌گذاری به‌صورت گله‌داری سنتی
۴	۹/۲۶	۱۸	۲۷	۳۲	۱۱	۲	نبود ثبات نسبی قیمت نهاده‌های مصرفی دامی در بازار (علوفه، جو ...)

ادامه جدول ۴. فراوانی نسبی و میانگین رتبه‌های و اولویت گویه‌ها در شاخص اقتصادی.

اولویت	میانگین رتبه‌ای	فراوانی نسبی				گویه‌های اقتصادی	
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم		
۵	۸/۹۳	۱۶	۲۶	۳۵	۱۲	۱	درآمد حاصل از فعالیت‌های دامداری
۶	۸/۸۸	۱۲	۳۴	۲۸	۱۲	۴	هزینه خانوار
۷	۸/۷۲	۱۱	۳۲	۳۶	۱۰	۱	ارزان بودن قیمت شیر و فراورده‌های لبنی ناشی از آن (کشک، ماست، پنیر، قره‌قروت و ...)
۸	۸/۰۹	۹	۲۶	۳۴	۲۰	۱	ارزان بودن قیمت گوشت قرمز دام
۹	۷/۸۲	۶	۲۶	۴۴	۱۳	۱	ضعف توان مالی روستاییان برای خرید دام‌هایی با بازدهی اقتصادی بالاتر
۱۰	۷/۶۲	۱۰	۲۲	۳۴	۲۳	۱	برقراری یارانه توسط دولت برای تمام افراد خانوارهای روستایی
۱۱	۷/۳۳	۶	۲۶	۳۳	۱۸	۷	حذف یارانه نهاده‌های مرتعی (بذره، کود ...) برای دامداران
۱۲	۷/۰۹	۴	۲۶	۳۲	۲۵	۳	تعداد دام
۱۳	۶/۹۲	۴	۲۷	۳۰	۲۶	۳	ارزش موجودی دام
۱۴	۶/۱۷	۱	۲	۷۹	۱	۷	استفاده از مراتع برای انواع مختلف دام‌ها
۱۵	۵/۱۸	۱	۱۸	۲۴	۴۲	۵	عدم تنوع پتانسیل ژنتیکی و اصلاح نژاد مناسب دام جهت افزایش سوددهی

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

جدول ۵. فراوانی نسبی و میانگین رتبه‌های و اولویت گویه‌ها در شاخص مدیریتی.

اولویت	میانگین رتبه‌ای	فراوانی نسبی				گویه‌های مدیریتی	
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم		
۱	۹/۰۲	۳۸	۲۶	۱۸	۶	۲	کمبود علوفه ناشی از چرای بیش از ظرفیت چرا
۲	۸/۴۳	۱۷	۵۰	۱۵	۵	۳	کم توجهی به بیمه روستاییان و دام آن‌ها
۳	۸/۳۳	۳۲	۲۸	۱۹	۱۰	۱	محدودیت واگذاری اعتبارات و تسهیلات بانکی به روستاییان کم‌درآمد جهت رونق دامداری سنتی در مقایسه با مناطق شهری
۴	۷/۸۳	۱۶	۳۶	۳۴	۲	۲	نبود دستگاه‌های نظارتی در مورد مجزا نمودن فرآورده‌های دامی در سطح مراتع (تولیدات ارگانیکی)
۵	۷/۷۲	۱۰	۴۷	۲۹	۲	۲	دخالل دولت در تنظیم بازار فروش فرآورده‌های دامی و صدور مجوزهای وارداتی تولیدات
۶	۷/۲۳	۲۱	۲۲	۳۸	۷	۲	کمبود منابع آبی مناسب شرب دام
۷	۶/۵۳	۷	۳۶	۳۲	۱۱	۴	نحوه واگذاری معادن فعلی در مراتع
۸	۶/۵۱	۱۱	۳۳	۲۵	۱۸	۳	ضعف سیاست‌های حمایتی دولت از روستاییان و کشاورزان در ترویج مسائل آموزشی
۹	۶/۴۹	۹	۳۳	۲۸	۱۶	۴	ضعف مدیریت اقتصاد روستایی به‌ویژه در دهه‌های بعد از انجام اصلاحات ارضی
۱۰	۶/۳۳	۱۴	۲۲	۴۱	۷	۶	سختی کار در مرتع بر روی رهاسازی این شغل
۱۱	۶/۰۹	۲	۳۸	۳۵	۸	۷	انتخاب ترکیب گله، نوع و نژاد دام (بز، بره، میش، قوچ، پیش)
۱۲	۵/۵۳	۴	۲۴	۳۹	۲۲	۱	دخالل دستگاه‌های اجرایی منابع طبیعی بر مدیریت چرا
۱۳	۴/۹۶	۴	۲۴	۳۷	۲۰	۵	عدم مدیریت مشارکتی بهره‌برداران در مدیریت مراتع

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

متغیرهای زیست‌محیطی (اکولوژیکی) مؤثر بر رکود دامداری سنتی

تأثیر (بتا) ۰/۸۲۹ بر متغیر وابسته رکود دامداری تأثیر افزایش‌دهنده دارد.

عامل اجتماعی به‌صورت مستقیم با ضریب تأثیر (بتا) ۰/۱۹۳ بر متغیر وابسته رکود دامداری تأثیر افزایش‌دهنده دارد. عامل زیست‌محیطی به‌صورت مستقیم با ضریب تأثیر (بتا) ۰/۰۶۶ بر متغیر وابسته رکود دامداری تأثیر افزایش‌دهنده دارد. عامل مدیریتی علاوه بر تأثیر مستقیم با ضریب ۰/۲۶۵ با واسطه عامل زیست‌محیطی با ضریب تأثیر (بتا) ۰/۸۱۷ بر متغیر وابسته رکود دامداری تأثیر افزایش‌دهنده دارد.

نتایج آزمون ناپارامتریک فریدمن در جدول شماره ۶ در مورد رتبه‌بندی گویه‌های عامل زیست‌محیطی (۶ گویه) نشان داد که گویه خشکسالی و کمبود علوفه به‌عنوان مؤثرترین عامل و گویه کمبود علوفه ناشی از تغییرات اقلیمی (سرمازدگی، گرمازدگی، آفات و امراض) به‌عنوان دومین عامل تأثیرگذار و به همین ترتیب گویه فرسایش خاک ناشی از چرای بیش از حد دام و کوبیدگی سطح مراتع به‌عنوان آخرین عامل تأثیرگذار بود.

تبیین اثرات رکود به کمک تحلیل مسیر

همان‌طور که از جدول شماره ۷ مشخص است عامل اقتصادی به‌عنوان اولین اولویت، عامل مدیریتی به‌عنوان دومین اولویت و عامل اجتماعی به‌عنوان سومین اولویت و عامل زیست‌محیطی به‌عنوان چهارمین اولویت مؤثر بر رکود دامداری سنتی در پژوهش حاضر بود.

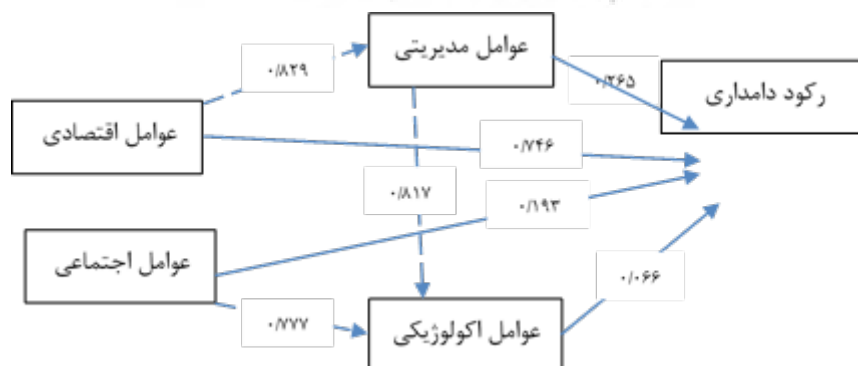
تحلیل مسیر نتایج عوامل اصلی تأثیرگذار بر رکود دامداری سنتی در تصویر شماره ۳ آمده است. عامل اقتصادی علاوه بر تأثیر مستقیم با ضریب ۰/۷۴۶ با واسطه عامل مدیریتی با ضریب

جدول ۶. فراوانی نسبی و میانگین رتبه‌ای و اولویت گویه‌ها در شاخص زیست‌محیطی.

اولویت	میانگین رتبه‌ای	فراوانی نسبی				گویه‌های اکولوژیکی	
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۱	۵/۱۹	۵۲	۲۷	۷	۳	۱	آسیب‌پذیری شدید دامداری سنتی از خشکسالی و کمبود علوفه
۲	۳/۹۲	۱۰	۳۸	۳۳	۷	۲	کمبود علوفه ناشی از تغییرات اقلیمی (گرم‌زدگی، سرمازدگی، آفات و امراض)
۳	۳/۱۷	۹	۳۰	۲۲	۲۵	۴	تأثیر تغییرات اقلیمی (گرما و سرمای شدید) بر روی گله‌ها در مراتع
۴	۳/۰۲	۹	۲۲	۳۰	۲۶	۳	برنامه‌های بهداشت محیط گله‌ها در روستا و مشکلات بهداشتی نگهداری دام در بافت کالبدی و مسکونی روستا
۵	۲/۹۵	۷	۲۳	۳۲	۲۵	۳	بی‌توجهی مدیران کشور به خدمات غیر بازاری مراتع (خدمات تفرجگاهی، تولید اکسیژن توسط گیاهان، پاک‌سازی هوا و ...)
۶	۲/۷۴	۵	۲۲	۳۲	۲۴	۷	فرسایش خاک ناشی از چرای بیش از حد دام و کوبیدگی سطح مراتع

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

تصویر ۳. مدل علی - ساختاری رکود دامداری. مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

جدول ۷. برآورد رگرسیونی (آثار مستقیم) و غیرمستقیم مسیرهای علی در تحلیل رکود دامداری.

اولویت	مجموع اثر (اثرات کل)	اثرات غیرمستقیم	اثرات مستقیم	مسیرهای تأثیر گذار متغیرهای مستقل	متغیرهای مستقل
۱	۰/۴۸۰	۰/۲۶۴	۰/۷۴۶	۰/۸۲۹*۰/۲۶۵ ۰/۸۲۹*۰/۸۱۷*۰/۰۶۶	عامل اقتصادی
۳	۰/۲۴۴	۰/۰۵۱	۰/۱۹۳	۰/۷۷۷*۰/۰۶۶	عامل اجتماعی
۴	۰/۰۶۶	-	۰/۰۶۶	-	عامل اکولوژیکی
۲	۰/۳۱۹	۰/۰۵۴	۰/۲۶۵	۰/۸۱۷*۰/۰۶۶	عامل مدیریتی

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

بحث و نتیجه‌گیری

با جمع‌آوری اطلاعات لازم با ابزار پرسشنامه و تجزیه و تحلیل آن‌ها اولویت هر یک از گویه‌ها مشخص شد. اولین عامل اجتماعی مؤثر بر رکود دامداری سنتی در منطقه مورد مطالعه گویه مهاجرت روستاییان به شهر و خروج نیروی کار از روستا بوده است. در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران، مهاجرت از روستا به شهر در زمره مهم‌ترین مسائل اجتماعی و اقتصادی به شمار می‌آید. این مهاجرت‌ها در مبدأ و در مقصد مسائل و مشکلاتی از جمله؛ بروز نابسامانی‌های متعدد ناشی از فشار بر منابع و امکانات محدود جوامع شهری، بیکاری و کم‌کاری، کمبود فضای زیستی و آموزشی، آلودگی هوا و محیط‌زیست، سالخوردگی و زنانه شدن نیروی کار کشاورزی، تخلیه روستاها و غیره را به وجود می‌آورند. این بخش از نتایج با نتایج مطالعات اکثر پژوهشگران داخلی و خارجی نیز همسویی دارد (Obrai, 2016).

مهاجرت افراد جوان از روستا باعث کاهش رشد جمعیت (و در مواردی خالی از سکنه شدن)، افزایش نسبت سالخوردگی و افزایش نسبت وابستگی در روستا به شغل مراتع داری می‌گردد. مهاجرت بهره‌برداران از جوامع محلی به نوبه خود ضمن باعث تغییر ساختار هرم سنی - جنسی جمعیت فعال روستایی می‌گردد در نتیجه این کاهش جمعیت فعال شاهد تقلیل تقاضا برای خدمات شغل دامداری و مدیریت اراضی مرتعی می‌شود. علاوه بر این تولیدات کشاورزی و دامی نیز که عمده تولیدکننده مواد غذایی و پروتئینی هستند نیز کاهش می‌یابد و از آنجا که نیازهای اجتماعی افراد در محیط‌های روستایی برآورده نمی‌شود و در تعدادی از شهرها پاسخ مناسبی برای آن‌ها وجود دارد، از این رو به گونه‌ای عدم تعادل میان جوامع روستایی و شهری ایجاد می‌شود و روستاییان برای ارضای نیازهای خود مهاجرت می‌کنند.

نتایج مطالعات به صورت عینی نشان می‌دهد که مکانیزه شدن کشاورزی نیز باعث مهاجرت خواهد شد که این عمل سبب بیکاری یا کم‌کاری کشاورزان می‌شود که در نتیجه روستاییان را مجبور به مهاجرت می‌کند. این نتیجه با نتایج حسونند و

همکاران (۲۰۱۰) همخوانی دارد. همچنین تفاوت واقعی موجود بین دستمزد در شهر و روستا و میزان احتمال موفقیت هر مهاجر در به دست آوردن شغل مناسب در شهر نیز باعث مهاجرت خواهد شد که نتایج این تحقیق با نتایج تحقیقات کاظمی پور (۱۹۹۶) و تودارو^۳ (۱۹۷۱) مطابقت دارد.

دومین عامل اجتماعی که باعث رکود دامداری سنتی در منطقه مورد مطالعه شده گرایش نیروی جوان به مشاغل غیرکشاورزی است. با توجه به اینکه نهاده‌های کشاورزی و دامی گران بوده و مشاغل کشاورزی و دامداری دارای سود بالایی نیستند و یک کار پرزحمتی محسوب می‌شوند و همچنین به علت شرایط خشکسالی‌های اخیر و کمبود منابع آبی و افزایش آفات و امراض و همچنین منزلت اجتماعی آن‌ها و عدم حمایت دولت در خرید و فروش محصولات کشاورزی و دامی، جوانان رغبتی برای ادامه کشاورزی و دامداری نداشته‌اند. از طرفی از آنجا که اکثر مهاجران را جوانان جویای کار تشکیل می‌دهند، در نتیجه نوعی عدم تعادل (از نظر ساختار سنی) بین جمعیت شاغل در مناطق شهری (قطب مشاغل صنعتی و خدماتی) و مناطق روستایی (قطب مشاغل کشاورزی و دامداری) پدید آمده است. این عدم تعادل به صورت پیرتر شدن جمعیت کشاورز و دامدار و جوان‌تر شدن جمعیت شاغل در بخش‌های صنعت و خدمات جلوه‌گر می‌شود و نیروی کار سالخورده توان کار کشاورزی و دامداری نداشته است و این نیز خود باعث عدم گرایش جوانان به این حرفه خواهد شد که نتیجه این تحقیق نیز با نتایج تحقیقات رمضانیان (۲۰۰۷) مطابقت داشت.

از عوامل اقتصادی مؤثر بر رکود دامداری سنتی گویه بهره‌وری کمتر دامداری سنتی در مقایسه با سایر فعالیت‌ها است، در شرایط فعلی با توجه به شرایط خشکسالی و کمبود بارندگی و به دنبال آن کمبود علوفه مرتع جهت چرای دام تمام دام‌ها باید در اکثر فصول سال به صورت دستی تغذیه شوند و همچنین آب شرب دام‌ها نیز باید خریداری شود که بیشترین هزینه دامدار را شامل می‌شود و درآمد ناشی از تولیدات دامی نیز در همین

3. Todaro

نبودن اکثریت افراد جامعه و شفاف نبودن اهداف بیمه، کم بودن میزان غرامت دریافتی، گران بودن حق بیمه پرداختی و طولانی بودن زمان پرداخت غرامت از سوی شرکت‌های بیمه از دلایل اصلی بوده که دامداران تمایلی به بیمه خود و دام ندارند، نتایج این بخش از پژوهش با تحقیقات موسوی (۲۰۰۳)، راحلی و همکاران (۲۰۱۳) و خداوردیزاده و همکاران (۲۰۱۴) در مورد عدم تمایل روستاییان به بیمه خود و دام‌هایشان همسویی دارد.

در عوامل زیست‌محیطی اولین اولویت مؤثر بر رکود دامداری سنتی گویه خشکسالی و کمبود علوفه است. در منطقه مورد مطالعه متوسط بارندگی درازمدت حدود ۲۰۰ میلی‌متر بوده که در ۵ سال اخیر بارش به لحاظ کمیت کاسته شده و دارای پراکنش نامنظم بوده که منجر به خشکسالی شده است. خشکسالی یک عامل اصلی رکود و وقفه در رونق دامداری‌ها است. در یک سال معین، پوشش گیاهی مرتع یا در فاز ترمیم یا تحت تأثیر خشکسالی است. خشکسالی باعث تأثیرات بلندمدت می‌شود، در حالی که ترمیم و بهبودی یک پروسه طولانی است. مؤثرترین مدیریت خشکسالی آمادگی در سال‌های قبل از خشکسالی است با وجود خشکسالی علوفه مراتع به شدت کم شده و مرتع به بیابان تبدیل می‌گردد. در این شرایط خشکسالی چون فرصت ذخیره‌سازی گیاه وجود ندارد و تعداد دام زیاد است و به ناچار بایستی جهت تغذیه در مراتع چرانده شوند، دام فرصت ذخیره‌سازی به گیاه را نداده و گیاهان به کلی نابود می‌شوند. تحت این شرایط دو راه وجود دارد، یکی آنکه با خرید علوفه دستی دام‌ها را تا زمان رفع خشکسالی نگه داشته و راه دوم کاهش تدافعی تعداد دام بوده با توجه به اینکه توان مالی دامداران برای خرید علوفه جهت تغذیه دام‌ها وجود ندارد، دامداران به ناچار دام‌های خود را بفروش رسانده تا دچار خسارت و تلفات نشوند و این عامل مهم‌ترین آثار رکود و زوال دامداری سنتی است. نتایج این پژوهش با نتایج تحقیقات امینی و همکاران (۲۰۰۱)، ارزانی (۲۰۰۸)، مقدم (۲۰۰۷)، باغستانی مبینی (۲۰۱۵) و مصداقی (۲۰۱۵) در مورد اثرات خشکسالی و تبعات ناشی از آن در دوران خشکسالی و همچنین کاربلاکیس^۴ و همکاران (۲۰۱۳) در مورد فروش دام‌ها در شرایط ضروری در دامداری‌ها همسویی دارد.

دومین اولویت گویه کمبود علوفه ناشی از تغییرات اقلیمی (سرمازدگی، گرمزدگی، آفات و امراض) است. در حال حاضر بالغ بر ۴۶ مورد آفات و بیماری‌های گیاهی در ۶ میلیون و ۸۰۰ هزار هکتار از عرصه‌های منابع طبیعی کشور وجود دارد و این عرصه‌ها را تحت تأثیر خود قرار داده که کنترل و مدیریت این عوامل بسیار ضروری است. آفات و بیماری‌های جنگلی و مرتعی موجب به هم خوردن گروه‌بندی درختان جنگلی و ترکیب رویشی زیراشکوب و گیاهان مرتعی می‌شود. همچنین آفات و بیماری‌های مرتعی تأثیرات منفی در تولید گیاهان دارویی، علوفه‌ای و دامداری

شرایط خیلی کمتر از هزینه‌ها است و سود خالص دامدار منفی خواهد شد که از پیامدهای رکود بشمار خواهد رفت. بنابراین با این شرایط سود ناشی از دامداری نسبت به سایر شغل‌ها کمتر خواهد بود.

یکی دیگر از عوامل اقتصادی مؤثر بر رکود دامداری سنتی شاخص بالا بودن هزینه‌های کارگری و دستمزد چوپان است. نتایج تحقیقات حاضر نشان می‌دهد که در شرایط فعلی درآمد دام‌ها فقط ناشی از فروش دام زنده (گوشت) و فروش شیر است. با توجه به نبود علوفه جهت تغذیه دام‌ها و کمبود علوفه طبیعی است که دام‌ها وزن گیری خوب نداشته حتی با کمبود علوفه و آب شرب نیز میزان شیردهی آن‌ها کاهش می‌یابد و درآمد دامدار به شدت کاهش می‌یابد، بنابراین دامدار توان پرداخت چنین هزینه‌هایی را نداشته است. نتایج این تحقیق در مورد بالا بودن هزینه‌های کارگری و چوپانی با تحقیقات باغستانی مبینی (۲۰۱۵) همخوانی دارد.

در عوامل مدیریتی اولین اولویت مؤثر بر رکود دامداری سنتی گویه کمبود علوفه ناشی از چرای بیش از ظرفیت چرا است. تضعیف مرتع موجب کاهش تولید مرتع و کاهش وزن لاشه دام‌های چرا کننده شده است. در منطقه مورد مطالعه به علت تعداد دام مازاد بر ظرفیت مراتع و همچنین چرای زودرس، مراتع به شدت تخریب شده‌اند که این باعث کمبود علوفه مراتع شده و به علت کمبود علوفه دام‌ها به ناچار مدت زمان بیشتری بایستی در مرتع چرا کنند. نتایج تحقیقات ارزانی نشان می‌دهد که حدود ۷۰ میلیون واحد دامی از ۱۲۵ میلیون واحد دامی کل کشور وابسته به مرتع هستند، در حالی که برآوردهای خوش‌بینانه حاکی از آن است که تولید فعلی مراتع پاسخگوی غذای حدود ۱۶-۱۷ میلیون واحد دامی است، بنابراین دام مازاد بر ظرفیت چرا مراتع رقمی بیش از ۵۰ میلیون واحد دامی را شامل می‌شود. گذشته از مسئله تعداد زیاد دام در مرتع در حال حاضر طول دوره بهره‌برداری از مراتع به دلیل هزینه بالای تأمین علوفه موردنیاز دام در مناطق خشک، بیش از دوره مجاز است (Arzani, 2015). به همین دلیل بهره‌برداران مراتع به علل مختلف سعی دارند هر چه زودتر دام خود را وارد مرتع و دیرتر از مرتع خارج سازند این امر موجب تکرار چرای دام از گونه‌های موجود در مرتع می‌شود که در نهایت منجر به تضعیف گونه‌ها خوش‌خوراک و تخریب پوشش گیاهی و خاک می‌شود (Sanadgol, 2010).

دومین اولویت در عوامل مدیریتی کم توجهی به بیمه روستاییان بود. با توجه به اینکه شغل اصلی عشایر و روستاییان دامداری است و این شغل به‌طور ماهوی با خطرات متنوعی روبروست و این خطرات به‌طور مداوم زندگی آن‌ها را تهدید می‌کند، ترویج بیمه دام می‌تواند تضمین‌کننده امنیت شغلی و بقای زندگی این قشر تولیدکننده و کم‌توقع باشد. به علت خلأ ناشی از نبود وسایل ارتباط جمعی و اطلاع‌رسانی، ریسک‌پذیر

4. Karilakis

دارد و نظم و تعادل طبیعی زیست‌بوم را مختل می‌کند. گیاهان مرتعی به علت داشتن قابلیت بالا در تأمین علوفه خوش‌خوراک دام‌ها اهمیت زیادی در مراتع دارند و پوشش‌های وسیعی را تشکیل می‌دهند. تعلیف احشام و خسارت آفات از مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده این گیاهان محسوب می‌شود و آفت موجب نابودی کامل گیاه می‌شود (Forests, Rangelands and Watershed Management Organization of the country, 2016). در منطقه مورد مطالعه گیاهان درمنه دچار نوعی آفت شپشک شده‌اند که باعث خشکیدگی آن‌ها شده است و یا تأثیر معدنکاری در بعضی از مراتع منطقه و آثار گرد و غبار ناشی از برداشت معادن باعث آلودگی و خشکیدگی گیاهان شده است که این آفت نیز ناشی از خشکسالی بوده است، همچنین در سال ۱۳۹۴ گزارش حاکی از اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان یزد نشان از سرمای زودرس بسیار شدید در مراتع مورد مطالعه بوده که باعث یخ‌زدگی بسیاری از گونه‌های موجود در مراتع شده است. نتایج پژوهش حاضر با نتایج تحقیقات نیکدل و همکاران (۲۰۰۹) در مورد آفت سرخرطومی گیاه آتریپلکس و قاسمی آزادخانی (۲۰۰۵) در مورد کمبود علوفه ناشی از تغییرات اقلیمی روی گیاهان مرتعی همسویی دارد.

تشکر و قدردانی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، مقاله حامی مالی نداشته است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

References

- Amini, A., Jamshidi, M., Sadeghi, J. (2001). Factors affecting the risk and willingness of livestock breeders in East Azarbaijan province to insure their livestock. *Agricultural Economics and Development*. 10(39). 125-140.
- Azkiya, M., Imani, A. (1995). Sustainable rural development. Information Publishing. 452 P.
- Arzani, H. (2008). Final report of the National Plan for Determining the Criteria and Indicators of Racial Competency Assessment for Multifunctional Use. Deputy of arid and Semi-arid Areas of the Forests, Rangelands and Watershed Management Organization of the country. Consultant, Faculty of Natural Resources, University of Tehran. 42 P.
- Arzani, H. (2015). The quality of forage and the daily requirement of grazing livestock. University of Tehran Press. 278 P.
- Badrifar, M., Haghzad, A. (2007). Geographical survey of socio economic effects of livestock exit from forest in Kelardasht district of Chalus, *Journal of Geographic Territory*. 4(15). 29-46.
- Baghestani Meybodi, N. (2015). Traditional management of traditional rangeland with goat breeder and introducing some of the ways to increase income of exploiters in steppe rangelands of Iran. Abstracts of articles of the 6th range and range management congress of Iran. Sari 10. PP: 18-29.
- Bakhshi Jahromi, A. (2007). Economics of Production and Income of the Nomads in Jasmourian Region of Kahnouj, Proceedings of the Sixth Conference on Agricultural Economics and Development. Mashhad Ferdowsi University. 15 P.
- Bayat, N., Rastegar, A., Khorasani, M., Ghanbarinasab, A. (2012). Recognition and Analysis of Factors Affecting the Depression in Livestock Economics in Rural Areas (Case Study of Peridar & Mahdieh Village of Malayer), *Journal of Rural Studies*. The second year of the fourth issue. PP: 153-181.
- Charles, M. R. (2010). Economic Benefit and willingness to pay for improved Rangelands in Uganda, A Thesis submitted to the school graduate studies in partial fulfillment of the requirements for the award of a degree of master of agribusiness management of makerere university Kampala, 85 P.
- Degen, A. A. (2007). Sheep and goat milk in pastoral societies. *Smll. Rum. Resch* 68:7-19 P.
- Dehghani Tafti, M. (2001). Investigation of profit for the cost of exploitation of rangelands in southern Zagros, Proceedings of the second national seminar on range and range management in Iran. Tehran University. PP: 15-11.
- Forests, Rangelands and Watershed Management Organization of the country. (2016). *Internal Journal* 110 (2).
- Ghasemi Azadkhani, M. (2005). Geography Education. *Journal of Growth Geography*. 36-41 (69).
- Hasanvand, M., Karbasi, A., Darijani, A. (2010). An Analysis of the Relative Advantage of Livestock Nomads in Lorestan Province, A Case Study of Khorramabad, Eighth Biennial Agriculture Economics Conference of Iran, P:889-900.
- Hashemi, S. A. (2010). Calculation of the Efficiency and Financial Income Indicators of Traditional Ranching Livestock (A Case Study of Gilavan Village, Khalkhal County). Master's Thesis, Faculty of Natural Resources, Gorgan University. 84 P.
- Heydari, Gh., Salar, R., Ghorbani, A., Bagheri, A. (2016). Investigating the Effect of Systematic Utilization System on Destruction of Cool area Rangelands in Noshahr. *Journal of Rangeland and Desert*. 22(3). 515-524.
- <https://earth.google.com>
- Javazan, P., Sadeghi Hardoroodi, M., Mahdavi, Kh. (2010). Investigating the cost and benefits of livestock in rangeland-based livestock farming and how to strengthen the economic zone of rangelands (Alborz dam area of Ghaemshahr). Phd dissertation of natural ecosystems of Iran. 4(1) 71-77.
- Kardvani, P. (2015). Rangelands, Problems and Solutions in Iran. Tehran University Press .504 P.
- Karelakis, C., Abas, Z., Galanopoulos, K., Polymeros, K. (2013). Positive effects of the Greek economic crisis on livestock farmer behavior. *Agronomy for sustainable development*. 13(3): 445-456.
- Kazempour, Sh. (1996). Social mobility and migration in Tehran. Ph.D. thesis in Sociology. Tehran: Tehran University. 285 P.
- Khodavardizadeh, M., Khodavardizadeh, S., Massoumezadeh, F. (2014). Determining the factors affecting the demand for rural livestock insurance (case study: Marand city). *Journal of Rural Development Strategies*, 1(3). 1-18.
- Mesdaghi, M. (2015). Range management in Iran. publication of Astan Ghods Razavi. 333 P.
- Ministry of Agriculture Jihad Statistics. (2017). Jihad Agriculture Organization of Yazd Province, Bureau of Statistics and Information Technology and Network Equipment, 126 P.
- Moghadam, M. (2007). Range and Range management, Fourth Edition, Tehran University Press. 450 P.
- Monazami, M., Miremad, S.H., Joorabloo, J. (2014). Investigation of Economic and Social Issues of Desert Forests (Case Study of Sorkhdeh Forest in Semnan province). *Journal of Forest and Range*. 97. 58-63.
- Mbaiwa, J. E. (2010). Changes on traditional livelihood activities and lifestyles caused by tourism development in the Okavango Delta, Botswana, *Tourism Management xxx*, PP: 1-11.
- Musavi, S.M. (2003). Dimensions of complexity and solutions of rural rangelands management in Iran, *Journal of forest and rangeland*, 2 (9). PP: 6-29.
- Nikdel, M., Sedghian, B., Talebpour, A., Shahmoradi, A. (2009). Introducing Atriplex Verrucifera pests and their distribution in the Rangeland of East Azerbaijan. *Journal of Research in the Protection and Conservation of Forests and Rangelands of Iran*.
- Oba, G. (2012). Harnessing pastoralist's indigenous knowledge for rangeland management. Three Africa case studies. *Pastoralism research, policy and practice* 2 (1):1.

- Obrai, S. (2016). Urban migration and development. Translation of Farhange ershad., Tehran: Labor and Social Security Institute. 225 P.
- Raheli, H., Hayati, B., Dashti, Gh., Shakeri, A., SeyedAkhlaghi, J. (2013). Factors affecting the acceptance of rangeland insurance by farmers in Semnan province. *Journal of Rangelands and Watershed Management*, 66(3). 346-335.
- Ramezani, M. (2007). Depopulation in agricultural sector of Iran, *Journal of Agricultural Economic and Development*, 36, 207-235.
- Rastgar, Sh., & Mojaverian, S.M. (2015). Investigation of the economic value of livestock production in range-based traditional livestock (Case study: summer rangelands Hezar Jarib-Behshar). *Journal of Range Management*, 2(2).115-130.
- Salem, J., (2008). The effect of drought on the tribal life of Taheri clan in Tabas city. *Journal of. Village and Development*.11 (4):89-124.
- Sharifi, Z., & Nooripoor, M. (2017). Vulnerability analysis of rural households in the central part of Dena city: application of sustainable livelihood framework. *Journal of Spatial Analysis of Environmental Hazards*. 4(2) 36-19.
- Sharifinia, Z., & Mahdavi, M. (2011). The role of social poverty and rural economy on environmental degradation, a case study; Shurrood assesmented range, *Journal of Human Geography*.76. 67-84.
- Sanadgol, A. (2010). Range and Range management in arid and desert areas. Publications of the Institute of Applied Higher Education Jihad Keshavarzi. 236 P.
- Statistics Center of Yazd Agricultural Jihad Organization, (2015). Mapping Unit.
- Todaro, P. M. (1971). "Income expectations, urban migration and employment in Africa." *International Lab our Review*. 104(5).
- Wilmer, H., Derner, J.D., Fernández-Giménez, M.E., Briske, D. D., Augustine, D. J., & Porensky, L.M. (2017). Collaborative Adaptive Rangeland Management Fosters Management Science Partnerships. *Journal of Rangeland Ecology and Management*, 71; PP: 646-657.
- Zahraeifar, M. (2007). Investigating the economic and social effects of changing the traditional livestock system to closed in Bachel and Sorkhkala region of Savadkooh city of Mazandaran. Master Thesis of Mazandaran University. 146 P.